

СЛОБОДАН КАЛЕЗИЋ (Титоград)

ЗАЈЕДНИЧКИ МОТИВИ У КОЛИМА ЊЕГОШЕВА
„ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА” И НАРОДНИМ ПЈЕСМАМА
ИЗ ВУКОВИХ И ДРУГИХ ЗБИРКИ

Три су извора на која се ослањао Његош у комплетирању предмета „Горског вијенца” — истраге потурица: први — директни или индиректни записи о самом времену, догађају и лично-стима; други — богата и жива традиција, колективно свјесно биће, свијест која кроз вријеме преноси утврђене моделе сјећања; трећи — народна пјесма, јуначка и десетерачка, синтеза поноса и истинитости, са темељном специфичношћу да је у њој садржано више историје но поезије. На релевантност историјског предмета у структури спјева директно је и на најистакнутијем мјесту, у поднаслову, указао сâм Његош, одредивши своје дјело као „историческо собитије”.

Мада је, већ од првог издања „Горског вијенца”, јасно да је основни предмет овог херојског спјева у драмском облику један историјски догађај од примарног значаја, интегрална критичка представа о том предмету формирана је кроз дуги лук времена и многа поучавања, кроз комплексне анализе, пресудна открића и важна сазнања. Тако су, тек примјера ради, у оквиру предметног језгра о коме је ријеч, један за другим, идентификовани пратећи предметни сегменти. Такви су мотиви о борбама за слободу и спремност на подвиг и жртву из опште и националне историје. Значајан дио представљају дигресије о Истоку и Западу, Цариграду и Млечима, то јест о односним цивилизацијским круговима. Посебну димензију структуре чини њена филозофска димензија. Овдје спадају фрагменти о обичајима, вјеровањима и наравима, а затим скуп психо-карактерних особености и систем етичких вриједности црногорског човјека и народа.

Идентификовани су посредни трагови литерарних утицаја или реминисценција, од додира са писаном ријечју антике до спорадичних сјенчења европског романтизма, традиција домаћег хумора и мелос муслиманске народне лирике, космогонска, природна, антрополошка и друга сазнања. Сви ови сегменти и сјенчења њихова — и не само ови — нашли су се интегрисани у предметном склопу и структури Његошевог ремек-дјела.

У овдје описаном контексту посебну и значајну појаву чини коло, односно кола. Уз свјесно остављање по страни питања генезе овог сегмента, као примарни истичу се проблеми његове садржине и функције, а још примарнији — његове везе са предлошком из традиције и народног стваралаштва.

Коло је номинално глас народа, колективна свијест о прошлом, сазнање о вези прошлог и садашњег. Као што је широко познато, садржина свих шест кола — толико их има — једноставна је, узета из историје, која је истовремено и традиција, ризница усмених знања народа. У првом колу предмет је широк и узет је (уз укључивање поредбених веза са примјерима из опште историје старог вијека, грчке и римске) из даље и шире народне прошлости. У наредним, предмет је ужи и узет је искључиво из црногорске историје.

Функција кола је у уској и директној зависности од његове садржине и од мјеста на којем се налази у одговарајућем контексту. Предмет првог кола („Бог се драги на Србе разљути. . .”, 93 стиха), јесте стварност нашег средњевјековља, иторичност прековског, косовског и покосовског времена, његов укључни значај и кроз призму таквог значаја виђена условљеност познијих догађаја и збивања. Косовска драма је у средишту, са Обилићевим подвигом и жртвом. Централни сегмент је логично оивичен пратећим — узроцима драме и посљедицама њеног трагичког разрјешења.

Друго коло („Чашу меда јошт нико не попи. . .”, 40 стихова), посвећено је одбранама посљедњег бастиона слободе, Иванбегу Црнојевићу који „бораше се као лаф с Турцима”, уз посебно апострофирање боја на Каручу из 1477. године. Акценат је на страдању земље — „пола земље Турци му узеше” — и на њеној одбрани.

Коло треће („Љута клетва паде на изрода. . .”, 23 стиха), за предмет има незнатно позније вријеме, са расулом земље и борбом браће Црнојевића, именованог Станка (Станише) и претпостављеног Бурђа за очев пријесто.

У колу четвртм („Три сердара и два војеведе. . .”, 30 стихова) предмет је бој на Вртијељци, са погибијом харамбаше Баја Николића Пивљанина, 1685. године. Пето коло („Нови Граде, сједиш крај мора. . .”, 17 стихова), садржи сјећање на догађај из 1687. године, на црногорско-млетачку опсаду Херцег-Новог, уз побједу над херцеговачким Хусеин-пашом (Топал-пашом) на обли-

жњем Каменом, који је покушао да помогне опсађеном граду. Најзад, коло шесто говори о догађају који је предмет „Горског вијенца”, о истрази потурица — вјероватно 1707. године. Односно, још прецизније, ово коло није толико пјесма о самом догађају, већ је више његова похвала, ода оном што је учињено и постигнуто, освојено и задобијено, ода „свијетлом празнику”, слободи.

Могућно је издвојити неколико оквирних карактеристика колâ „Горског вијенца”.

У свим пјесмама народа, без изузетка је главна тема борба, односно историјски фриз таквих догађаја, борби, са непријатељем, и то само са једним, са Турцима. Ако се неко други и помиње ријетко, дат је у улози сарадника и саборца, као Млечани у колу „Нови Граде. . .” Народ у стиховима казује оно што је остало као сачувана колективна, аутентично историјска свијест, са коријенима из средњевјековља: могу и хришћани међусобно војевати, али заједнички непријатељ свем европском простору, односно народима тога простора јесте ислам, односно војске са амблемом полумјесеца. Формирано од времена и стварности крсташких ратова, то сазнање се све већма утемељивало као колективно памћење, као традиција.

Друга битна одлика колâ јесте да за мотивску основу имају аутентичан, историјски предмет из народне прошлости. Трећа карактеристика — мотиви о којима је ријеч поређани су по хронолошкој линији, без изузетка оним редослиједом којим су се догађаји одигравали у стварности. Четврто оквирно обиљежје тиче се визууре самих мотива, прецизности њиховог поетски израженог виђења, степена историјске аутентичности. Лако је утврдити, и то је досад много пута урађено (нарочито у разним коментарима, од Решетара па надаље) да је Његошева слика догађаја углавном идентична са представом традиције, садржане у укупном предању, у пјесми и причи подједнако. Отуда, када се ради о старијим догађајима, о косовском комплексу, на примјер, или о бурним збивањима из посљедњих година живота слободне Зете (Црне Горе) с краја 15. стољећа, историја се мијеша са легендом. Када се ради о догађајима из новије прошлости (четврто, пето и шесто коло), представа је историјски аутентична, одступања могу бити садржана само у спорадичним детаљима. Чак ни у оваквим дјеловима, у епизодама, нема ни трага од ауре легенде.

Предмет колâ је народна прошлост, односно поједини, значајни и узорити догађаји из прошлости, догађаји који су се — без изузетка — састојали у чину одбране или освајања слободе. Независно од чињенице да ли у појединим колима јесте или није садржан слој легенде и легендарних контаминација, Његош се у концепцији ових фрагмената ослањао на традицију.

Постоје најмање два добра разлога што је пјесник поступао онако како је поступио. Он сам и његово доба о истом предмету углавном нијесу имали других, и другачијих, сазнања од оних

која су већ била садржана у колективном памћењу народа. Литература која му је стајала на располагању и којом се служио, углавном разне историје, од „Историје о Черној Гори“ Василија Петровића, преко Рајићеве „Историје разних славенских народа...“ до „Историје Црне-Горе од искона до новијега времена“ Симе Милутиновића највећим дијелом такође су се ослањале на традицију. — На другој страни, кола у „Горском вијенцу“ говори (пјева) народ, а народ зна оно што је до његовог доба и до њега допрло као колективно сјећање на прошлост. Са становишта умјетничке увјерљивости, све када би и постојала нека нова и посебна сазнања, народ у контексту „Горског вијенца“ не би могао да зна ништа друго, до оно што већ зна.

Прво коло је убједљиво обимније од осталих и оно је једино у којем предмет није један догађај већ скуп дешавања, читава историја у малом о једном времену, пресудном по укупан познији живот народа. То је косовски комплекс са косовском драмом, Обилићевим подвигом и жртвом у средишту. Поред основног мотива, овдје су захваћени знатно вријеме прије самог догађаја и још знатније послије њега. На тај начин су освијетљени узроци и последице догађаја самог, његова тоталност. Величина било ког догађаја мјери се утиском који оставља, последицама које изазива. У случају о коме је ријеч таква величина била је несумњива. Када говори о пјесмама старих времена, Вук Караџић износи познату и оправдану претпоставку да је и прије косовске битке било епских пјесама, али да су настале промјене оставиле такав утисак на живот и дух народа, ушавши у све поре његове измијењене историјске егзистенције, да су под силином таквог утиска у сјећању народа изблиједјеле или се посве изгубиле поетске слике о ранијим временима и збивањима.

Косовски комплекс је остао фиксиран на граници између историје и легенде. Уводни дио првог кола, о царевима који „закон погазише“ и великашима који „на комате раздробиле царство“, најпунји ослонац има у пјесмама „Урош и Мрњавчевићи“ и „Смрт цара Уроша“. Његош својим прегнантним стихом изражава оно што је суштина тога времена (неслога великаша и њене последице) уз елиминацију свих детаља. Он зна да историјска представа тих времена није потпуна нити поуздана. Вукова збирка пјесама, мотивски везаних за старије епохе, доживјела је два издања прије писања „Горског вијенца“ (1823. и 1845), а поједине пјесме су биле познате и из других извора, односно издања.

Исти је случај и са централним дијелом првог кола. Представа косовске драме овдје је преузета из народне пјесме, из читавог циклуса таквих пјесама („Цар Лазар и царица Милица“, „Царица Милица и Владета војвода“, „Косовка дјевојка“, „Комади од различнијех косовскијех пјесама“, „Пропаст царства српскога“ и друге). Као што је давно примијењено, све ове пјесме чине у ствари фрагменте необједињеног косовског епа. У њима су обрађени разни детаљи једног сложеног догађаја. Мада су то фор-

мално засебна дјела, основно виђење, тумачење догађаја са Обилићевим херојством као стожером у њима је истовјетно, чак и онда када се не може потврдити или провјерити директним историјским изворима. Слој накнадно формиране, неисторијске, митизирание свијести такође је кохерентан. То је слика и улога Бранковића са негативним предзнаком. Његош у првом колу преузима оба ова слоја. Разлика између предлошка и нове творевине није у грађи и свијести, већ у сјају поетског интензитета.

У завршном дијелу (посебности садржинској и композицијској), Његош остварује пресјек повјесности, онакве каква је механизмима традиције и сјенчењима романтичарске, што значи националне, свијести у буђењу, доспјела до његовог доба. То је представа Зете (Црне Горе) као посљедњег бастиона слободе („што утече испод сабље турске . . . то се збјежа у ове планине”). То је свијест да су у још позније вријеме „наше горе умучале”, те да слобода није угрожена само споља већ и изнутра. Грађа из традиције и предања у овом дијелу је најмање преузета. Традиције овдје више има у свијести о једном времену и његовим мијенама него у мотивима из тога истога доба. Слој традицијског постепено ишчезава, јер се апострофирано вријеме и његова бременитост све више приближавају, па на крају и идентификују, са презентношћу спјева као цјелине. Завршни стихови нијесу узети из традиције већ из сувремености. Они имају значење опомене народа главарима.

За боље разумијевање мотивске везе преосталих колâ „Горског вијенца” и народног стваралаштва, од прворазредног је значаја Његошева прва напомена уз „Огледало српско”:

„Од 1510—1702. год.” — пише у „примјечанију” — „од свијух црногорских бојеваха који су се у ове готово двије стотине годинах догађали никакве пјесме немамо које би од тих бојеваха нама што опјевала; премда се многа мјеста и дан данашњи у Црну Гору знају на која су Турци гомилама гинули, као на пр. Лимљани у Нахију Црничку, Вртијељка у Нахију Ријечку, Прогоновићи у Нахију Љешанску, Чево и Велестово неколико пута, којих би се 20—30 наћи могло која су сва у народу црногорском добро позната и на која се и дан данашњи, колико су гођ од њих нека ломна, налазе знаци погипште турске војске: у парама, оружју или другим каквим металним стварима.”

Кола „Горског вијенца”, од другог до шестог, мотивски су лоцирана управо у ове „готово двије стотине годинах”, то јест у вријеме које је богато догађајима, у првом реду „бојевима”. Све до Његошевог доба кроз предања се задржало живо сјећање на те догађаје, само што о њима „никакве пјесме немамо”. Можда је Његоша — ко ће то поуздано знати! — да за предмет пјесама народа (кола) узме догађаје из ближе и нешто даље прошлости, мотивисао принцип компензације. Народ ће, наиме, у „Горском вијенцу” опјевати примјере у којима није починула „рђа на

оружје”, о којима постоји свијест и сјећање, али о њима нема правих пјесама.

Независно од питања шта је пјесника подстакло да у једном конкретном примјеру поступи на одређени, већ познати начин, лако је утврдити мотивску везу кола са историјом и традицијом, па чак и више од тога. Мада догађаји, од посљедњих борби за слободу зетске државе до освета 18. вијека, нијесу богато опјевани у „јуначком споменику”, они су ушли у традицију и предање. У односу на везу истог мотива из првог кола и народног предлошка, овдје се може истаћи да легендарни слој све повзданије ишчезава. У другом и трећем колу постоје тек два таква детаља који значе озбиљније одступање од историјске стварности. Народна традиција и пјесма запамтиле су, што и Његош преузима, два сина Ивана Црнојевића, Бурба (Борђија) и Станишу (Станка), каснијег Скендербега, док историја зна и трећег, Стефана. Традиција је очувала тек глобалну представу о времену, али су унутар те представе многе хронологијске везе и идентитети поремећени. Најкрупнији примјер је преиначење Иванбеговог брата Бураба у „војводу Уроша”, до којег је — могуће због трагичне судбине, ране смрти у борби 1450 — дошло кроз систем деформисаних асоцијација на цара Уроша. Можда поријекло овог преименовања спада у још дубљи неисторијски слој, у онај по којем је Урош опште име, то јест метафоризована ознака за млађег усудног брата (из легенди о три сина или три брата, што је позније најбоље артикулисано у пјесмама „Зидање Скадра” и „Урош и Мрњавчевићи”).

Друго коло нема за предлогак конкретну појединачну пјесму, већ се ослања на мотив и мутно сјећање из предања. У њему су преузети неисторијски детаљи или историјски, али из сумњивих, посредних историјских извора, „какви су историје Петра Првог и Милутиновићева. Од историјских реалитета апострофирана су два — турска освајања („полу земље Турци му узеше”) и пobjеда на Каручама 1477. Традиција зна да сажима вријеме, па је и овдје у једно саставила рану смрт Бурба Црнојевића 1450. и скоро 30 година познији пораз на Бемовском пољу, што је преузето у овом колу. Стих који се односи на Иванбега — „бораше се као лаф с Турцима” — представља смисаони стожер пјесме.

Треће коло о борби браће за првенство и пријесто свој посредни ослонац има у пјесми „Синови Иванбегови”. Велељепна варијанта Старца Милије о женидбеним везама Црнојевића са Латинима, о свађи на двору и преласку у ислам („Женидба Максима Црнојевића”) заснована је на мотиву из истог комплекса. У односу на Његошев ослонац за треће коло „Горског вијенца”, она представља посредно присутни, дубљи слој, будући се широко распростирала у предању, а позната је у најбољем издању већ од 1823. године.

Као у осталим сличним пјесмама, ни у трећем колу Његош ништа не преузима. Различити су структурни склоп и композиција пјесме и кола, на разноврсне начине су одабрани детаљи, нарацију је замијенила сублимација. Основно мотивско језгро, међутим, остало је исто. У пјесми „Синови Иванбегови”:

„Кад то зачу Црнојевић Буро,
он покличе браћу Црногорце
и отиде равну Љешкопољу.
Ту се двије војске састадоше,
убише се бојем жестокијем.
Ту је Буро Станка предобио,
много њему војске погубио. . .“

У трећем колу „Горског вијенца“ — то исто, само не мало, већ знатно другачије:

„Грдне треске поврх Љешкопља:
два се брата боре око вјере,
а око њих хиљаде ратниках!
Стиже сина матерна клетва,
погибе му војска свуколика.“

Народна пјесма догађај смјешта око 1510. године. Историјски гледано, он би морао бити старији барем за деценију. Његош елиминише питање датирања, али задржава представу о догађају као историјској извјесности, мада је сјећање сачувано само кроз предање, према којем је Петар Први направио пјесму „на народну“. Чак није искључено да се овдје ради о једном догађају, од којег су модификацијом предања направљена два, тако да је сукобом и побједом на Љешкопољу за Бурђа Црнојевића компензован ранији пораз на недалеком Бемовском пољу за владавине његовог оца.

У већ цитираној напмени на крају „Огледала“ Његош наводи као крупан догађај, о којем нема одговарајуће пјесме, бој на Вртијелци. Овај детаљ не треба схватити посве буквално. Бој на Вртијелци био је у низу сличних крупан догађај, а главни јунак Бајо Пивљанин у низу значајних још истакнутија личност. После његове смрти (1685), дакле током 18. и почетком 19. вијека, сјећање на Баја Пивљанина било је толико живо, да је о њему испјеван читав циклус пјесама у малом. Више таквих творевина Његош је свакако знао. Већ је Вук у својој трећој књизи народних пјесама (1823) објавио пјесму „Ришњанин хаџија и Лимун трговац“ у верзији Тешана Подруговића. Касније је Милутиновић ову пјесму у измијењеној варијанти, од другог казивача, објавио у „Пјеванији“, као и још двије — „Зулум без Баја“ и „Три харамбаше“. Његош ни једну није унио у своју антологију народних пјесама, вјероватно зато што није било праве пјесме о

оном што је у вези са Бајом Пивљанином прави и најзначајнији догађај — о боју на Вртијељци и о смрти чувеног харамбаше.

Док је „Огледало“ припремано, једна пјесма са таквом темом публикована је у „Летопису Матице српске“ (1845). Мада је ову варијанту Јован Суботић пренио са неког старог рукописа, пјесма није лијепа, а садржи неколико прубих нетачности. Погрешно су означени, поред осталог, и мјесто и година збивања. Ови детаљи упућују на закључак да је од старијег мотивског језгра варијанта настала негдје подаље од црногорског простора, вјероватно у Срему, иначе би се и ова пјесма, као и остале црногорске десетерачке, држала „строга точности“. У сваком случају, када је писао „Горски вијенац“ Његош је морао знати за неку верзију пјесме о боју на Вртијељци, макар да је најбоља варијанта овог мотива, она коју је под истим насловом Вук Карачићу послао Вук Поповић, остала у рукопису не само за живота Његошева већ и за живота оба Вука, све до појаве седме књиге 1900. године.

Иако није знао праву варијанту о овом мотиву, Његош је сам мотив изванредно познавао. Блискости између четвртог кола „Горског вијенца“ и народне пјесме тек су глобалне и условне. Можда једини сегмент вриједан пажње у овом контексту јесте разрјешење укупног догађаја. У „Боју на Вртијељци“ наводи се:

„Ту се бише два бијела дана,
с обје стране многи изгибоше.
а када је при вечери било,
побјегоше Турци низ нахију.
Црногорци сташе на Врт'јељку.“

У „Горском вијенцу“ је истовјетна тенденција, али је остварена уз поштовање историјске истине. Пораз на Вртијељци и смрт избраних „хајдука“:

„три сердара и два војевode
су њихово триста соколовах,
соко Бајо су тридесет змајевах“ —

доведени су у везу са двије године познијим догађајем, у којем је надвладан исти противник, скадарски Сулејман-паша (Шенћер везир), који је покушао па одустао од опсаде Котора 1687. године:

„Три хиљаде момка једнакога
на Шенћера удрише везира
приће зоре на поље крстачко.
Претаоцу бог даје махове:
раскрхаше силу Шенћерову.“

Његошево виђење боја на Вртијелци ближе је историјској истини него оно из народне пјесме. У пјесми се помињу измишљена или позајмљена имена. Чак се главни заповједник војске именује као „паша Ахмет-паша“. У четвртом колу „Горског вијенца“ блискост са стварношћу потврђују историјски извори. Драгићевић је, допуњујући Решетара, открио да Његошевих „триста соколова“ погинулих на Вртијелци... 1685. г. помиње и цетињски митрополит Висарион Бајица у своме писму од 4. септембра исте године, гдје наглашава како „дође сила турска те изгубисмо *триста главах* и робје и куће...“ Дистинкција између „триста соколова“ и „тридесет змајева“ има пандан у историјској стварности, а исто тако и заповједници — „сердари“ и „војеведе“.

Друго, већ апострофирано навођење Шенбер-паше у „Горском вијенцу“:

„Када Шенбер на Котор удара,
ста град бити топом буковијем“ —

у контексту спјева није у вези са опсадом Херцег-Новог из исте, 1687, године, али у стварности јесте. Док су Млечани и Црногорци опседали турски Херцег-Нови, Сулејман-паша је опседао млетачки Котор. За разлику од ове посредне, друга турска војска под Топал Гази Хусеин-пашом — како пуно име наводи Башагић — покушала је са непосредном помоћи Херцег-Новом. Код села Каменог пресрели су Црногорци ову војску и нанијели јој пораз. Догабај није био крупан нити његове посљедице пресудне. Па ипак, и такав је нашао одјека у народном стваралаштву. Потанко је описан у бугарштици „Пераштани отимљу Нови од Турака 30. јуна 1687. године“. Пјесма је, вјероватно, настала у Перасту, што се види из фаворизовања улоге Пераштана у опсади и заузећу града. Мада су бугарштице настајале убрзо након догабаја, у свим епизодама ипак није вјерно репродукована стварност. У вом случају такав је фрагмент о покушају Топал-паше да помогне опседнутом граду. Према бугарштици, турску војску поразили Латини, уз помоћ „Хрвата од Далмације“ и „јунака од крајине, од Боке Котора града“. Удио Црногораца у опсади и освајању Херцег-Новог не спомиње се.

По свој прилици, бугарштица о млетачкоом заузимању Херцег-Новог 1687. године Његошу није била позната, али овај мотив из народног стваралаштва и предања свакако је могао знати, ако не из других извора, онда из прича које је слушао за честих својих боравака у Боки. Пето коло „Горског вијенца“ посвећено је овом догабају. Његош је сматрао подједнако значајним што су се двије војске — млетачка и црногорска — нашле удружене у борби против заједничког непријатеља, и црногорску побједу над Топал-пашом. Разумљиво је што такве тенденције у бугарштици нема.

Па ипак, без обзира на то што су ове двије пјесме о истом догађају међусобно далеке и без додирних тачака, поједини фрагменти, јер им је коријен у истовјетном мотиву, импресионирају блискошћу. Долазак Хусеин Гази Топал-паше са војском у помоћ опсједнутом Херцег-Новом у бугарштици је виђен на следећи начин:

„Убрзо помоћ дође тврдому Новому граду,
 Турака јунака.
 Топал-паша сада дође од лијепе Босне земље,
 Асан-беже Ришњанине од простране Херцеговине,
 Турчин, добар јунак.
 Сакупили бијаху ће год бјеше бољи јунак,
 По лијепој Босни земљи и пространој Херцеговини,
 По избор јунаке.
 Сви се бјеху сакупили на те Зупце камените.“

Код Његоша овима одговарају познати стихови:

„Топал-паша су двадесет хиљадах
 да помогне Новоме хиташе;
 среташе га млади Црногорци
 на Камено, поље поуздано.“

У битним токовима и обиљежјима старија народна пјесма дугог стиха и Његошеви стихови о истом догађају разликују се.

Може се поновити: Његош за бугарштицу није знао, али му је истовјетни мотив био познат, и то више из предања него из историјских извора.

Последње, шесто коло „Горског вијенца“, глобално узев, има предмет истовјетан спјеву, па је у извјесној мјери оно конципирано, односно има функцију поенте, или барем једне од поенти. Прецизније говорећи, предмет је похвала значајног догађаја, управо извршене истраге потурица, те слављење извршитеља великог дјела, које се преображава у универзалније значење, у глорификовање земље и слободе. Почетак овог кола:

„бјеше облак сунце ухватио,
 бјеше гору тама притиснула. . .“ —

као да је наставак завршних стихова првог или као да произилази из њих:

„што је ово ево неко доба
 те су наше горе умучале.“

У наставку пјесма казује да је „облака“ и „таме“ нестало. Потиснуо их је „свијетли празник“, због чега су се „душе прадједовске. . . узвијале“:

„играју се на бијела јата
 као јата дивних лабудовах
 кад се небом ведријем играју
 над образом свијетла језера“.

Прије него у „Горском вијенцу“, Његош је истрагу потурица као предмет споменуо у „Свободијади“. Послије уводне инвокације, у првом колу овог спјева пјесник остварује тужну панораму српског средњевјековља, од преткосовских облачина и косовске драме до првог буђења свијести и себеспознања. Према „Свободијади“, до таквог преображаја долази под притиком „азијатских владатеља“ и сјећањем на славну прошлост. Подстакнути духом освете и правде (Његош апострофира богињу Немезиду), народ изводи први прекретнички чин — сјечу и изгон освајача и „зла домаћег“ из своје земље, што је почетак револуције, ослобођења:

„Како Срби опазише
 да Данило с Гором Црном
 изгна Турке и пос'јече,
 из области Горе Црне,
 одмах сташе долећиват
 на глас мили од слободе
 како хитри соколићи
 кад их зивне цар свјетлости,
 и тешки им синцир сломи
 у који их ноћца веже.“

У „Гласу каменштака“ овог фрагмента нема. Истина, и тамо се на уводном мјесту помиње средњевјековље и Косово, али праћење догађаја у новијој историји почиње од првих веза између Црне Горе и Русије, од 1711. године и поруке Црногорцима цара Петра Великог по „гласнику“ Милорадовићу.

Као и сва претходна, шесто коло „Горског вијенца“ свој ослонац има у народној пјесми. Пуни поетски израз мотива о коме је ријеч — истраге потурица, остварен је у десетерачкој структури „Српски Бадњи вече“. Пјесму је под овим насловом објавио Његош у „Огледалу српском“. Прије тога, три пута је публикувао Сима Милутиновић — у будимској „Пјеванији“ (1833) под насловом „Ослобод“, у „Историји“ (1835) те у лајпцишком издању „Пјеваније“ (1837), овдје насловљену као „Све-Ослобод“. У вези са утврђивањем идентитета предмета „Горског вијенца“, ову пјесму су помињали и анализирали сви научници који су се бавили односном проблематиком — Лавров, Решетар, Томић, Поповић, Банашевић, Латковић, Драгићевић и други.

Као што је давно примijeђено, у пјесми су спојена два мотива: први — о хватању, мучењу и откупљивању владике Данила, те други — о организовању истраге и самој истрази потури-

ца. Оба догађаја нашла су на неколико начина свој одјек у „Горском вијенцу“. Оно што је карактеристично за пјесме ове врсте о догађајима из новије прошлости, да у великој мјери остају вјерне историјској истини, обиљежје је и ове творевине. Питање њеног ауторства притом није примарно. Наиме, независно од тога да ли је познату верзију „Српско Бадње вече“ уобличио пјевач Мато Мартиновић или је у њеном обликовању на неки од могућних начина имао удјела Петар Први, како је претпостављао Банашевић, пјесма је свакако настала на основу још старијег мотивског језгра. Историјска вјеродостојност њене предметне основе данас се може недвосмислено потврдити кроз поредбене везе са аутентичном историјском грађом из истог или неколико познијег времена. У вези са тим, нека нова тумачења овог комплекса, према којима је Петар Први из политичко-стратешких и пропагандних разлога испјевао пјесму чији је први мотив аутентичан, а други измишљен и исконструисан, не могу се другачије оцијенити осим као *конструкција*, која са грађом и логиком поетолошких основа пјесме нема никаквог додицаја.

Ослањајући се на пјесму „Српски Бадњи вече“, Његош је у шестом колу „Горског вијенца“ поступио онако како је поступао и у претходним случајевима. Сиже пјесме, наиме, он није репродуковао, већ је сноп поетске свјетлости усмјерио на двије битне ствари: на потврду извршења значајног догађаја, те на идентификање и слављење главних извршитеља, које се преобраћа у глорификацију слободе као највише вриједности. У пјесми је истрага описана у сажетим, информативним цртама, али са навођењем низа појединости о локалитетима на којима се догађај одиграо и потурчењачким породицама које су постале жртве за-вјереника. У фрагменту „Горског вијенца“ сва та грађа сведена је на саму потврду догађаја, и то посредну — метонимијским обиљежјем „свијетла празника“ и функционалним апострофирањем јунака — „који први удристе на Турке“. Други слој, идентификовање протагониста, у народној пјесми и колу Његошевог спјева има заједничко језгро — пет Мартиновића и Вук Бориловић, док у детаљима има разлика. У пјесми се помиње неиздиференцирано мноштво учесника, а у „Горском вијенцу“ — „два Новака с барјактаром Пимом“. У трећем слоју, са значењем глорификације заточника, у оба дјела је истовјетна тенденција — то је слављење слободе, независно од чињенице што је остварено различитим средствима и са неједнаким умјетничким ефектима.

Мада питање функције кола у „Горском вијенцу“ није у средишту овога рада, оно се не може избјећи. Кола, са својих 229 стихова, представљају посебан сегмент спјева, а њихови мотиви, све до последњег, не поклапају се са основним мотивом „Горског вијенца“. Чињеница што су мотиви кола узети из традиције и историје, и што су много раније на разне, али ипак међусобно блиске начине обрађени у великој стваралачкој радионици на-

родног духа, упућује и на могућно појашњење њихове функције у датом контексту.

Предмет „Горског вијенца“ јесте — истрага потурица, а преко ове — борба за слободу. Истина, ова борба је специфична и одвија се у специфичним условима. Упркос посебностима, међутим, њен идентитет остаје неспоран. Истрага потурица, „зла домаћег“, велико је дјело, пресудно и превратничко. Разуђена сижејна структура „Горског вијенца“ указује, поред осталог, и на његову комплексност. Главари сами собом или између себе вијећају, са непријатељем разговарају и преговарају, пратећа збивања са дешавају, негирајући могућност хуманог и мирног рјешења, а главно дјело је и даље — неизвјесност. Народ (коло) пјева пјесме са мотивима из властите даље па ближе прошлости да каже како исти проблем — борба за слободу, одбрана слободе — не почиње са овим временом. Напротив, истим феноменом била су испуњена и ранија доба. Све пјесме народа поручују да је слобода увијек овдје била упрожавана, али да је увијек била и брањена прегалаштвом здравог духа и морално укријепљене снаге — „прегаоцу бог даје махове“. Оваквим значењем проширује се семантички опсег спјева. Предмет дјела више није један појединачан догађај, макар он био и пресудан, већ је то догађај који је дио, карика истовјетног историјског низа и његове егзистенцијалне нужности.

Друга функција кола (то је примијећено давно, већ од Лаврова и Поповићеве студије о „Горском вијенцу“) јесте да послужи као катализатор. Главари су у муци и дилеми, одлажу дјело, односно његово извршење, а народ их у пресудним тренуцима подстиче, кријепи и усмјерава позитивним примјерима из прошлости.

Постоји и трећа битна функција кола, која у досадашњој критичкој литератури није довољно освијетљена. Кола се, на име, могу схватити као једна врста пандана игуману Стефану и његовој филозофској слици свијета. Кратко речено, функција овог јунака је да „приземни“ далеку и сложену филозофску проблематику. Према његовом духовном виђењу, свијет је збир супротности, а борба је начин и услов његове егзистенције у простору. Борба једног народа, у једном историјском тренутку, на једном ограниченом мјесту, само је малени дио и закономјерни израз општег система борбе као услова и начина постојања свијета. Ријечи игумана Стефана имају значење филозофског објашњења и оправдања борбе.

Кола, исто тако, али на другом, историјском плану, казују како супротности и борба — као ни једна друга појава — испуњавају историју људи и народа у времену. У свим временима народ се бори са народом, укупна прошлост народâ јесте борба до борбе, борба за слободу и одбрану слободе. Борба је неминовност, а морални стожери ове неминовности јесу изузетни поје-

динци, јунаци способни за велико дјело, до којег се долази кроз спремност на подвиг и жртвовање. . .

У контексту насловљене теме може се закључити:

1. Мада у „Горском вијенцу“ постоји више фрагмената у којима су апострофирани детаљи или појаве из прошлости, шест кола представља посебан и јединствен сегмент, нарочито ако се посматрају са предметне, генетичке, функционалне и поетолошко-структурне тачке гледишта;

2. Мотиви свих кола, поређани према хронологији догађаја у стварности, узети су из даље и ближе прошлости народа који их и пјева, чиме је примарно условљена њихова функција и шире значење у структури спјева чији су интегрални дио;

3. Исти мотиви, прије него у „Горском вијенцу“, били су и остали предметом народне традиције, предања и усменог стваралаштва, првенствено народних епских пјесама кратког (десетерачког) и дугог (баладичног) стиха;

4. У Његошевом спјеву мотиви колâ су презентирани, на једној страни, онако како су фиксирани у традицији и предању — старији, са богатим примјесима слоја легенде и историјских непрецизности, док су млађи виђени и опјевани претежно на темељу историјске вјеродостојности, без примјеса легенде, али са разликама у детаљима и епизодама;

5. Опјевајући или препјевајући мотиве које је преузимао из корпуса народног предања и пјесме, на другој страни, Његош је — без изузетака — примјењивао радикално другачији стваралачки поступак: разливену наравију преображавао је у рафиновану стилизацију, мношто детаља замјењивао је синтетизованом сликом средишњег мотива, умјесто могућне, приближне реконструкције догађаја остваривао је његову сублимацију.

Умјетнички резултати оваквих модификација (снага и пластичитет израза, гномичност исказа, метафоризирање и симболизација, разноврстан регистар интонативности, са прожимањима драмског и лирског фона и дуги), посебна су тема и могли би бити предметом посебног рада.

Slobodan KALEZIĆ

COMMON MOTIFS IN RING DANCES OF NJEKOŠ'S »THE MOUNTAIN
WREATH« AND THE FOLK SONGS IN VUK'S COLLECTIONS AND
ELSEWHERE

S u m m a r y

One of the principal spiritual and material sources on which Njegoš drew, and which inspired him while composing »The Mountain Wreath« — were folk songs. The ring dances in this poetic drama are the voice of the people. The particular heroes and events they describe are to be found in the folk songs of a much earlier date, from the Kosovo cycle to more recent cycles dealing with the early 18th century.

In this paper are discussed the motifs occurring in two superficially similar, yet poetically and essentially rather different treatments. The aim was to show, among other things, that Njegoš in his best work drew on history and tradition, that all his creative efforts were guided by them, and yet that he radically altered every »borrowed« detail so as to adapt it to his own viewpoint and give it a proper place in its new context.

A comparison like this one would not be possible without a consideration of the poet's creative method, i.e. of the complicated »workshop« in which he processed the source material into poetry of the first rank.

